به نام خدا

جرائم رایانه‌ای

مفاهیم، مصادیق، علل و روش‌های مقابله

مولف :

رشید تقوائی ابریشمی

با مقدمه

دکتر عباس شیخ الاسلامی

انتشارات ارسطو

(چاپ و نشر ایران)

۱۴۰۱

سرشناسه : تقوائی ابریشمی، رشید، ۱۳۷۳-
عنوان و نام پدیدآور: جرایم رایانه‌ای : جامع مباحث جرائم رایانه‌ای و جرائم حوزه فضای مجازی/مولف رشید تقوائی‌ابریشمی.
مشخصات نشر : ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران) ، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری : ۴۰۷ص.
شابک : ۷-۸۸۰-۴۳۲-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت: کتابنامه.
عنوان دیگر : جامع مباحث جرائم رایانه‌ای و جرائم حوزه فضای مجازی.
موضوع : جرایم کامپیوتری Computer crimes
فضای مجازی Cyberspace
فضای مجازی -- ایران Cyberspace -- Iran
جرایم کامپیوتری -- قوانین و مقررات-- ایران
Computer crimes -- Law and legislation-- Iran
رده بندی کنگره : HV۶۷۷۳
رده بندی دیویی : ۳۶۴/۱۶۸
شماره کتابشناسی ملی : ۸۸۳۷۸۲۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

نام کتاب : جرائم رایانه‌ای
مولف : رشید تقوائی ابریشمی
ناشر : ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۴۰۱
چاپ : مدیران
قیمت : ۱۱۰۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان :
https://chaponashr.ir/ketabresan
شابک : ۷-۸۸۰-۴۳۲-۶۰۰-۹۷۸
تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www. chaponashr. ir

انتشارات ارسطو
چاپ و نشر ایران
Chaponashr.ir

ای **عدالت**، مرا در زمره عاشقان خود بپذیر

و فیضی بخش تا سیمای تو را در پرده هر پندار و ریا از ستم باز شناسم

من نیز در برابر سراسر منطق را به پای تو می ریزم

و همه قوانین را به سوی تو می کشم

باشد که این معامله به هدایت اندیشه من و چیرگی تو بر لشکر ظلم انجامد.

«مرحوم دکتر کاتوزیان»

به نام خدا

ظهور و فراگیری فضای مجازی را می‌بایست مهمترین واقعه قرن اخیر دانست، فضایی که به تعبیر بسیاری از اندیشمندان تبدیل به فضای واقعی‌تر از فضای حقیقی شده است. این فرا محیط محصول تکنولوژی رایانه و سپس اتصال رایانه‌ها به یکدیگر و به تبع ایجاد شبکه ارتباطی است. شخصا معتقدم فضای مجازی و سایر تکنولوژی‌های تبعی درحال ظهور، نظیر هوش مصنوعی و رباتهای هوشمند و ... واقعیات عصر ارتباطات نوین هستند که نباید با دیدگاه منفی بدان نگریست تا مانعی بر تحولات مثبت و پویای این حوزه از فناوری نباشد.

همدوره‌ای‌های تحصیلی ما حتما به یاد دارند که معلمان ریاضی در آن دوره چگونه ماشین حساب را پدیده‌ای بر خلاف مصلحت دانش آموزان می‌دانستند و مخالف جدی استفاده از آن بودند و به تعبیری همراه داشتن آن در محیط‌های آموزشی قاچاق محسوب می‌شد، آن‌ها بر این باور بودند که این وسیله نوظهور شرور، مانعی جدی در حفظ جدول ضرب و ارتقاء حافظه دانش آموزان است که در نهایت ذهن‌ها را متوقف می‌سازد، ولی بر خلاف آنچه تصور می‌شد ماشین حساب به کلاسها راه یافت و ذهن هم از حفظ جدول ضرب عاجز نشد. دهها تکنولوژی دیگر از جمله همین فضای مجازی با همه موانع و مقاومت‌ها در دنیا پذیرفته و فراگیر شده‌است، به نحوی که اخلال در آن موجب پیامدهای ناگواری از قبیل از دست دادن کسب و کارها و تعطیلی پژوهش‌ها و اختلال در حرکت هواپیماها، قطارها و ... می‌شود.

اما طبعا این فضا نکاتی منفی نیز دارد که نباید از آن غافل شد، چرا که این نو آوری نیز به تمثال یک چاقو می تواند جراحی کند و انسانی را از مرگ نجات دهد و در عین حال به قلب انسان مظلومی فرو رود و جانی را سلب کند.

آنچه مسلّم است اینکه فضای مجازی به ذاته خبیث نیست و شرارت نمی‌کند، بلکه این انسانها هستند که می توانند این ابزار کاربردی و نافع را در مسیر شر و به نحو شرورانه به کار گیرند. این بهره‌برداری مجرمانه می‌تواند در قالب جرائم، تخلفات و انحرافات رایانه‌ای در طیف وسیعی (بخصوص جرائم علیه داده‌ها و جرائم محتوایی) تقسیم‌بندی و تحلیل شود. حقوق جزا با شناخت اصول حاکم بر این جرائم و نیز عناصر آن می‌تواند ابهامات موجود را برطرف و با نقاط سیاه این پدیده مقابله کیفری کند. علم جرم شناسی نیز با شناخت علل، عوامل و فرایندهای این پدیده مجرمانه می‌تواند بهترین شیوه‌های پیشگیری از این پدیده را ارائه نماید.

به طور خلاصه در ادامه تنازع خیر و شر، امروزه نمادهایی از این ستیزه در فضای مجازی نیز در جریان است و برای قضاوت در خصوص اینکه در نهایت کدامیک بر دیگری فائق خواهند آمد حاجت به مضی مدت بیشتری است، ولی طبعا امید اندیشمندان پیروزی نیکی بر بدی و کنترل منطقی این فضا است، به نحوی که در وهله اول آزادی‌های اساسی انسانها و کارکردهای مثبت متعدد این فضا تقویت و تثبیت گردد و در وهله دوم از جرائم، تخلفات و انحرافات این فضا پیشگیری گردد و در وهله سوم مرتکبین جرائم رایانه‌ای در حد استحقاق به سزای خود برسند.

جناب آقای رشید تقوایی ابریشمی، پژوهشگر و دانشجوی مقطع تحصیلات تکمیلی حقوق جزا و جرم شناسی که به عنوان کارشناس ارشد حقوقی متخصص در حوزه فضای مجازی، در نهاد تخصصی مقابله با جرائم رایانه‌ای (دادسرای ناحیه ۷ مشهد) نیز دارای تجربه و در خدمت دستگاه قضایی جمهوری اسلامی ایران بوده‌اند در این کتاب سعی نموده خوانندگان

را با اینگونه جرائم، مفاهیم و مبانی جرم انگاری، اصول حاکم، شناخت مصادیق آن و نهایتا علل و عوامل و راهکارهای پیشگیری آشنا سازند و باب را برای مطالعه جزئی‌تر و عمیق‌تر در مفاهیم و نیز رویه قضایی باز کنند. اینجانب بر تلاش این محقق جوان که در آغاز راه دغدغه تولید علم در این مبحث مهم را دارد صحه گذاشته و به خوانندگان عزیز مطالعه این کتاب را توصیه می‌کنم و امیدوارم حال که کلیاتی در خصوص موضوعات جرائم رایانه‌ای توسط محقق گردآوری شده‌است، در آینده شاهد تعدد آثاری جزئی‌تر و عمیق‌تر از این پژوهشگر فرهیخته باشیم.

عباس شیخ الاسلامی

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

پیشگفتار

جرائم رایانه‌ای در سالیان اخیر به‌صورت فراگیر و با سرعت قابل‌توجهی در حال گسترش است. آثار این دست جرائم اغلب باعنایت به خصوصیات آن، به مراتب زیان‌بارتر از معادل جرائم‌سنتی آن است، به‌عبارت دیگر جرم و جنایت تکنولوژی را در اختیار گرفته تا اهداف نامیمون خود را محقق سازد. بر همین اساس و به طبع در حوزه جرائم رایانه‌ای با طیف وسیعی از جرائم مواجه هستیم که این امر ضرورت سیاست‌گذاری اختصاصی و متناسب را مبرهن ساخته و راهبردی ایمن و فعالانه در مقیاس جرائم این حوزه را می‌طلبد. حساسیت این موضوع زمانی افزایش می‌یابد که متوجه گستره آثار جرائم رایانه‌ای در سطوح مختلف اقتصاد (خرد و کلان)، فرهنگ و ... در یک جامعه باشیم، چراکه بی‌شک هدف آن برهم زدن توازن و تعادل زیست اجتماعی اعضای جامعه در قامت تضییع حقوق اشخاص است که این خود زمینه‌ساز وقوع گستره قابل‌توجهی از انواع جرائم است. آن‌چه در صدر اولویت‌های سیاست‌گذاری هر جامعه در قبال جرائم می‌توان یاد کرد، سیاست جنایی و کیفری آن جامعه است. سیاست کیفری اجرایی، اقدامات و تدابیری است که ارکان یک حکومت در مقام مواجهه و مقابله با جرائم اتخاذ می‌نمایند. جمهوری اسلامی ایران در حوزه جرائم رایانه‌ای مسیری متناسب را در پیش گرفته، ولیکن به‌نظر می‌رسد

آن‌گونه که می‌بایست، پیش نرفته‌است. فقدان راهبری مقتدر و راهبردی واحد و موثر در حوزه جرائم رایانه‌ای به‌نظر نقیصه اصلی این حوزه در جمهوری اسلامی ایران است. قوانین حاضر تکافوی تعمیم به جرائم این حوزه را نمی‌کند و از طرفی اختصاصا در این دست جرائم ابتکار عمل با مجرمین بوده و مسیر ارتکاب و تحقق جرم را آنان معین می‌کنند، گرچه توفیقاتی نیز در مقابله با این دست جرائم بوده است، اما ناکافی است. ارکان نظام جمهوری اسلامی ایران می‌توانند حسب وظیفه با بهره‌گیری از ظرفیت‌های علمی و عملی داخلی و با امعان در تدابیر و سیاست‌های کشورهای موفق در حوزه مقابله با جرائم‌رایانه‌ای، فضایی ایمن و جذاب، و بستری مناسب برای ارتباطات و تجارت‌الکترونیکی در کشور عزیزمان فراهم سازند، بی‌تردید امروزه این مهم برابر سیاست‌های حوزه فضای‌مجازی و موافق راهبرد فراگیری جهانی ارتباطات رایانه‌ای، محیطی امن، پویا و موفق را با رویکرد تعالی زیست اجتماعی اسلامی و در تراز کشورهای موفق این حوزه به ارمغان خواهدآورد. درواقع نظم‌گریزی حال حاضر در فضای مراودات رایانه‌ای، زیبنده هیچ جامعه‌ای و اخص ایران عزیزمان نیست، فلذا قانون‌گذاری متناسب و اجرای صحیح قوانین، تقویت سیستم قضائی و نیروی انتظامی تخصصی، آموزش و آگاه‌سازی عمومی، پیشگیری موثر از بروز زمینه‌های ارتکاب و اصل وقوع جرائم‌رایانه‌ای، تعامل و همگام‌سازی سیاست‌های داخلی با نظامات بین‌المللی و ... می‌تواند نقش موثری در بهبود این حوزه ایفا نماید.

فهرست مطالب

عنوان | صفحه

بخش اول

فصل اول

کلیات

مقدمه

مبحث اول: شرح مختصر موضوع

فضای‌مجازی در دهه اخیر به‌واسطه توسعه و فراگیری کاربری تجهیزات هوشمند الکترونیکی، به‌عنوان عضو جدایی‌ناپذیر زیست بشر میهمان هر کوی و برزن است، به‌گونه‌ای که لحظه‌ای فارغ از آن برای جوامع بشری حاضر قابل تصور و تحمل نیست، نفوذ عمیق این شکل از فناوری در زندگی افراد در همه اقشار علیرغم ایراد جهات مثبت و فراهم‌آوری اسباب پیشرفت، آثار سوء و خطراتی را نیز به‌دنبال دارد. گاهی این موازنه خیر و شر از چهارچوب‌های تحت کنترل بشر خارج شده و موجبات اغتشاش و تخلفات انتظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ... را حادث می‌شود. با نگاهی اجمالی به آمار و اخبار حوزه فناوری اطلاعات درمی‌یابیم که رشد و توسعه جرائم در فضای‌مجازی با سرعت بسیار زیادی درحال تحقق است و به تبع تامین امنیت این حوزه به یکی از بزرگترین دغدغه‌های هر حکومت بدل شده‌است. بی‌تردید مطالعات اساسی، فرهنگ‌سازی، اجرای صحیح ضوابط و ... می‌تواند آثار مطلوب فراگیری این فناوری را موجب گردد، تا بدین‌سان بشر از عواید و برکات این فناوری منتفع شود.

گرچه تاکنون تعاریف متعددی درخصوص دو مولفه جرائم سایبری[۱] و جرائم‌رایانه‌ای[۲] به‌صورت کلی و همچنین به‌صورت مصداقی تبیین شده، ولیکن تعریف جامع و دقیقی که مورد توجه و تایید قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران بوده‌باشد درباره این قسم جرائم ارائه نشده‌است. شاید یکی از دلایل آن، تفاوت در دیدگاه‌ها یا گستردگی مفهوم رایانه، فضای‌سایبر و تخلفات مختص به آن‌ها باشد. بااین‌حال، در تعریف کلی آمده‌است که هر فعل یا ترک‌فعلی که به‌واسطه اتصال به اینترنت و فضای‌سایبر تحقق یابد و آن رفتار از حیث قوانین جاری کشور ممنوع و برای آن مجازات مقرر شده‌باشد جرم سایبری نامیده می‌شود. از طرفی می‌توان در تعریفی جامع‌تر جرم رایانه‌ای را رفتار مجرمانه‌ای اعم از فعل یا ترک‌فعل دانست که به‌واسطه کاربری رایانه و تجهیزات رایانه‌ای به وقوع می‌پیوندد. نظام قضائی و قوای قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران به‌موجب رصد و ارزیابی جرائمی که با ارتباطی حتی جزئی با فضای‌مجازی محقق می‌شود و با تطبیق عناصر جرائم مذکور با مولفه‌های اطلاق جرم سایبری و جرم رایانه‌ای به یک رفتار مجرمانه، نسبت به انواع جرائم ارتکابی در این حوزه قائل به تفکیک است، ازاین‌رو تاسیسات مدون احکام در قالب قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ مشتمل بر ۳ بخش و ۵۶ ماده و ۲۵ تبصره قانونی تصویب شده‌است، این مصوبات با بهره‌گیری از ابزار مقرره قانونی، به عدالت، بر همگان اِعمال می‌گردد.

---

[۱] cyber crime

[۲] computer crime

بیشتر بدانیم: تعاریف جرائم رایانه‌ای

در نظام مدون حقوق ایران، نه در قانون تجارت‌الکترونیک و نه در قانون جرائم رایانه‌ای هیچ تعریف مشخصی از مفهوم جرائم رایانه‌ای ارائه نشده‌است. شاید دلیل آن اختلافات مبنایی است که میان حقوقدانان از تعریف جرائم رایانه‌ای وجود دارد. اما می‌توان به‌عنوان نمونه تعریف زیر را ارائه نمود: «آن دسته از جرائمی‌که با سوءاستفاده از یک سیستم رایانه‌ای برخلاف قانون ارتکاب می‌یابد جرائم رایانه‌ای نام دارد». البته این دسته از جرائم را می‌توان شامل جرائم‌سنتی که به‌واسطه رایانه صورت می‌گیرد از قبیل کلاهبرداری و سرقت و ... و نیز جرائم نوظهوری که با تولد رایانه پا به عرصه حیات گذاشته‌اند مانند جرائم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و ... دانست.

درخصوص جرائم رایانه‌ای تعاریف متعددی در دیگر کشورها مطرح شده‌است، برخی از این تعاریف عباتند از :

پلیس جنایی فدرال آلمان در تعریفی از جرائم رایانه‌ای چنین تبیین داشته‌است: «جرم رایانه‌ای دربرگیرنده همه اوضاع و احوال و کیفیاتی است که در آن شکل‌های پردازش الکترونیک داده‌ها، وسیله ارتکاب و یا هدف یک جرم قرار گرفته است و مبنایی برای نشان دادن این ظن است که جرمی ارتکاب یافته است».

کمیته اروپایی مسایل جنایی در شورای اروپا در سال۱۹۸۹ گزارش‌کاری تبیین نمود که در آن یکی از متخصصان درخصوص جرائم رایانه‌ای چنین تعریفی ارائه نموده‌است: «هر فعل مثبت غیرقانونی که رایانه، ابزار یا موضوع جرم باشد جرم رایانه‌ای است، یا به‌عبارتی هر جرمی که ابزار یا هدف آن تاثیرگذاری بر عملکرد رایانه باشد جرم رایانه‌ای است».

پروفسور شیک (Robert Schick) یکی از حقوقدانان اُتریشی در تعریف جرم رایانه‌ای بیان می‌دارد: «جرم رایانه‌ای به هر عمل مجرمانه‌ای گفته می‌شود که در آن رایانه، وسیله یا هدف ارتکاب جرم باشد».

همچنین در ایالات متحده آمریکا تعریف موسعی از جرم رایانه‌ای به عمل آمده مبنی بر آن‌که: «هر اقدام غیرقانونی که با یک رایانه یا به‌کارگیری آن مرتبط باشد را جرم رایانه‌ای می‌گویند یا هر اقدامی‌که به هر ترتیب با رایانه مرتبط بوده و موجب ایجاد خسارت به بزه‌دیده شود و مرتکب از این طریق منافعی را تحصیل کند، جرم محسوب می‌شود».

در کانادا نیز در تعریف جرائم رایانه‌ای این چنین تبیین شده‌است: «جرم رایانه‌ای شامل هر فعالیت مجرمانه‌ای است که دربرگیرنده کپی، استفاده، جابجایی، مداخله، دسترسی یا سوء استفاده از سیستم‌های رایانه‌ای، عملکرد رایانه، داده‌ها یا برنامه‌های رایانه است».

آنچه مورد توجه است این‌که باعنایت به پیشرفت تکنولوژی در عصر حاضر مجرمان مجرب و حرفه‌ای از همکاری هکر[۳]ها و متخصصین برای نفوذ به سیستم‌های حساس و مهم جهت ارتکاب جرم بهره می‌جویند. برابر آمار رسمی در دنیا در هر ۱۲ ثانیه حداقل یک نفر قربانی جرائم رایانه‌ای می‌شود. البته نکته حائز اهمیت در این زمینه این‌که جمهوری اسلامی ایران رتبه برتر کشف جرائم رایانه‌ای را در بین کشورهای منطقه و حتی نسبت به برخی کشورهای توسعه‌یافته دارد. باید توجه‌داشت که گستره جرائم رایانه‌ای به قدری فراگیر و منشعب است که برای تحلیل آن مجلدات فراوان مورد نیاز است. بی‌شک جرائم رایانه‌ای حسب اهمیت از حیث تعدد ارتکاب و فزونی آثار زیانبار آن، مقابله جدی و

[۳] Hacker

اِعمال اشد مجازات بر مرتکبین را می‌طلبد، تا شاهد ضربات خطیر آن بر جامعه نباشیم، چراکه از حقوق مسلم هر اجتماع سالم محیط سالم است، تا اعضای جامعه با خاطری آسوده و با امنیت کامل در آن به فعالیت بپردازند و این مهم در فضای‌مجازی محقق نمی‌شود جز با گسترش امنیت در فضای‌مجازی و خودآگاهی کاربران. طبعا فقدان سواد رسانه‌ای (چالش فرهنگی، اجتماعی و خانوادگی) عموما در بزه‌دیده و گاها در بزهکار سبب اصلی وقوع جرائم حوزه فضای مجازی است، همچنین باید توجه‌داشت که شکاف دیجیتالی میان نسل‌ها به‌عنوان نقیصه جدی در جامعه، باعث شده والدین در تربیت فرزندان خود در این حوزه دچار ناتوانی شده و نتوانند به نحو شایسته بر اعمال فرزندان خود نظارت نمایند، این درحالی است که کودکان و نوجوانان در زمره آسان‌ترین اهداف (قربانیان) بزهکاران مربوطه هستند.

بی تردید ابعاد ناشناخته فضای‌مجازی و گستره فعالیت‌های رایانه‌ای و سایبری مبین ضرورت وجود تخصص و تسلط جامع متصدیان امر است، حال این‌که، به تبع در حوزه جرائم رایانه‌ای این ابهامات مشدد است. مجرمین فضای‌مجازی و رایانه‌ای عموما به‌صورت تخصصی در حوزه‌ای خاص بر بستر این تکنولوژی مرتکب رفتار مجرمانه می‌شوند و طبعا پیش از این، در حوزه مربوطه تجربه و دانش کافی را کسب نموده‌اند، بر همین اساس همواره به‌دنبال مفر از تثبیت مجرمیت و نقض ادله انتساب جرائم مزبور به خود هستند، به‌عبارتی تمام هوش، توانایی و تلاش خود را به کار گرفته تا به طریقی آثار اَعمال خود در فرایند ارتکاب جرم را محو سازند. در این میان سیاست‌گذاری جنایی صحیح و اجرای بی‌نقص قوانین می‌تواند تحقق انضباط و امنیت در جامعه را تضمین نماید. رویکرد

جمهوری اسلامی ایران نسبت به جرائم حوزه فضای‌مجازی با امعان‌نظر در سیاست تقنینی و سیاست قضائی کشور مبین ضرورت تدقیق و تحلیل گام به گام این دست جرائم است، چراکه در اکثر موارد بداعت ویژه و پیچیدگی جرائم رایانه‌ای مسیر ناهموار تعقیب جرائم را منتج به بیراهه می‌کند، ضمن این‌که سیاست‌های پیشگیرانه و هدایت‌گر می‌تواند تهدیدگران حوزه ارتکاب جرائم رایانه‌ای که در قامت کاربران باهوش و بااستعداد نقش آفرینی می‌کنند را بدل به کنشگران مثبت و فرصت‌های رشد و تعالی ملی و بین‌المللی نماید. از دیدگاه جرم‌شناسی، این قبیل جرائم، که قربانیان خود را از میان عامه مردم برمی‌گزینند و بعضا حقوق عامه را هدف سوءاستفاده و آسیب قرار می‌دهد فارغ از بُعد معنوی جرم به‌موجب اضرار به غیر موجد مسئولیت است و به تبع "مرتکب" مستحق کیفر خواهدبود، مضافا باید توجه‌داشت که عاملین به جرائم مزبور صرف‌نظر از تقبیح رفتار، بعضا خود قربانیان نظامات سازمان‌یافته بزهکاری هستند که قریب به اتفاق نقطه اشتراکی در خارج از مرزهای کشور عزیزمان دارند، گاهی این اشتراک به‌واسطه سوءنیت بر اهداف اختصاصی صورت می‌پذیرد و گاه به نیت تضعیف و ضربه به پیکره فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور تحقق می‌یابد. پلیس تخصصی این حوزه موسوم به پلیس سایبر و یا پلیس فتا (فضای تولید و تبادل اطلاعات ناجا) بازوان توانمند نظام قضائی و مقتدرترین مرجع تخصصی انتظامی رسمی در جمهوری اسلامی ایران است که در دوایر معین به اختصاص موضوع خاص جرائم حوزه فضای‌مجازی به خدمت‌رسانی می‌پردازد. این یگان به‌واسطه تعامل با متخصصین و همچنین با بهره‌گیری از معلومات و اندیشه‌های موثر، سعی در ریشه‌یابی، شناسایی فرصت‌های ارتکاب، مهندسی جرائم ارتکابی، بررسی آثار اجتماعی،

فرهنگی، اقتصادی و ... دارد. ارائه راهکارهای مقابله و تدوین دستورالعمل‌های پیشگیرانه موثر، اتخاذ سیاست‌های لازم جهت رفع و پوشش خلاءهای موجود در فضای‌مجازی که زمینه ارتکاب اکثر جرائم این حوزه را فراهم می‌آورد بخشی از ره‌آورد خدمات دستگاه‌های خدمت‌رسان این حوزه است. همیاران و همراهان مرکز فوریت سایبر پلیس فتا جمهوری اسلامی ایران در درجه اول مردم و در درجه بعد نهادهایی نظیر مرکز ملی فضای‌مجازی (شورای‌عالی فضای‌مجازی)، معاونت امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات جمهوری‌اسلامی‌ایران، مرکز مدیریت راهبردی افتا ریاست‌جمهوری (امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات)، مراکز دانشگاهی و پژوهشی آپا (آگاهی رسانه، پشتیبانی و امداد رایانه‌ای)، پلیس آگاهی، پلیس امنیت و اطلاعات، مرکز ماهر (مدیریت امداد و هماهنگی عملیات و رخدادهای رایانه‌ای)، دادسراهای تخصصی و شعب اختصاصی رسیدگی به جرائم حوزه فضای‌مجازی، مرکز واکنش سریع جرائم رایانه‌ای (وابسته به دادسراهای عمومی و انقلاب سراسر کشور) و ... هستند که در تمامی سطوح مطالعات، فرهنگ‌سازی و پیشگیری تا تادیب و مجازات متخلفان در کنار این پلیس به نقش‌آفرینی مثبت و موثر می‌پردازند. حال این‌که تشریک مساعی این نظام مبسوط بر چه مداری موثر افتد و چه برآیندی حاصل شود، تا حدود زیادی معطوف به سیاست جنایی حکومت در قبال جرائم نوظهور رایانه‌ای است. در این مرقومه دغدغه اصلی مولف تبیین اساس خلاءهای موجود در رویکرد و قوانین حوزه مبارزه با جرائم رایانه‌ای است، که در نهایت منتج به پیشنهاداتی اثربخش در راستای سالم‌سازی فضای‌مجازی-رایانه‌ای کشور و ارتقاء نظام قضائی در این حوزه شده‌است.

مبحث دوم: اهمیت موضوع

پیشرفت و توسعه همه‌جانبه کشور در حال حاضر اولویت اصلی تمامی نهادها و تشکیلات حکومتی مرتبط است. امروزه انباشت آثار بحران‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی که طی سالیان اخیر متوجه کشور عزیزمان شده‌است مزید نابسامانی‌هایی در این حوزه‌ها است که علاوه بر آثار زیانبار بر زیست اجتماعی ملت، زیبنده نظام اسلامی ایران نیست. ایجاد سازوکار متناسب با شرایط کنونی کشور نیازمند حمایت همه‌جانبه اعضای جامعه است، این درحالی است که تحقق چنین ساختار راهگشایی مرهون تلفیق علم و عمل در این حوزه است. جرائم رایانه‌ای به‌عنوان عارضه نوین جوامع امروزی، آسیب‌های فراوانی بر پیکره امنیتی کشور از هر حیث وارد آورده‌است که بن‌مایه گسترش خود را از جذابیت‌های کاربری و منافع بعضا نامشروع این قسم جرائم می‌گیرد، لذا متخلفین امر از هیچ تلاش مخربی در این حیطه مجرمانه مضایقه نمی‌کنند، تا حدی که امروزه گاها با پدیده‌هایی در حوزه جرائم رایانه‌ای مواجه می‌شویم که امنیت کشور را در مقاطع مختلف به انحطاط کشانده و دچار بحران‌های جدی می‌سازد. از این رو اصلاح نگرش و سیاست‌گذاری قوی در حوزه مقابله با جرائم رایانه‌ای اهتمام ویژه مسئولین امر را می‌طلبد، که میسر نمی‌شود مگر به‌موجب تحقیقات جامع و تحلیل تخصصی اساس و جوانب امر.

بیشتر بدانیم: چند نکته

۱- سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران در قانون‌گذاری و اجرای قوانین حوزه جرائم رایانه‌ای با توجه به فقدان قدمت مطول این قسم جرائم، تا حدود زیادی به‌روز و منطبق

با رویکرد جنایی جدید جمهوری اسلامی ایران است، مضاف بر این‌که احتمالا بعلت عمر کوتاه شناسایی و مقابله با جرائم مزبور می‌توان نقایص فراوان و ایرادات اساسی بر سیاست جنایی و تقنینی جمهوری اسلامی در این حوزه وارد دانست.

۲- مقنن در قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با توجه به اهمیت موضوع، مجازات سختگیرانه و به شدت بازدارنده را در دستور کار قرار داده‌است. لهذا به سبب پیشرفت، سهل‌الوصول بودن و قابل‌توجه بودن منافع مکتسبه در فرایند ارتکاب اکثر جرائم‌رایانه‌ای، در عصر حاضر شاهد فزونی جدی در این عرصه و نقض قوانین مقرر نسبت به گذشته هستیم.

۳- بخش قابل‌توجهی از وقوع جرائم رایانه‌ای مرهون حمایت مافیای قدرتمند و سازمان‌های تبهکاری خارجی است که با انگیزه‌های انتفاع مادی و تاثیرات سیاسی و فرهنگی بر جامعه هدف صورت می‌پذیرد. بااین‌حال ناتوانی برخی متولیان داخلی کشور از حیث عدم شناخت و تسلط کافی بر حوزه جرائم رایانه‌ای را نمی‌توان نادیده گرفت. با این وصف که عمده بزهکاران حوزه جرائم رایانه‌ای را جوانان و نوجوانان تشکیل می‌دهند. اطلاعات قابل‌توجه و تکثیر مدل‌های ارتکاب جرائم رایانه‌ای در میان قشر جوان و نوجوانِ مستعد، مزید بر تحریک و تطمیع نامبردگان به تصور کسب منافع حداکثری و نامشروع، فزونیِ عجیب این پدیده در جامعه را موجب شده‌است.

بیشتر بدانیم: تالیفات مرتبط

تا کنون علاوه بر مصوبات مجلس‌شورای‌اسلامی در قالب قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ و بخش‌هایی از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و ...، تالیفات متعددی در ارتباط با سیاست جنایی ایران در حوزه جرائم رایانه‌ای تدوین و انتشار یافته‌است، این تالیفات اغلب براساس دیدگاه صاحب‌نظران در جمهوری اسلامی ایران از حیث قوانین و مقررات صورت گرفته‌است، همچنین تالیفات باارزشی در سایر ملل در این حوزه منتشر شده‌است. ازجمله تالیفات یادشده می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- در سال ۱۳۸۷ کتابی با عنوان جرائم تجارت‌الکترونیکی (جرائم سایبری در بستر تجارت‌الکترونیکی) به قلم دکتر جواد جاویدنیا و دکتر جعفر کوشا تالیف شده‌است، این اثر که مشخصا به جرائم حوزه تجارت‌الکترونیکی پرداخته است بر اساس پایان‌نامه دوره کارشناسی‌ارشد دکتر جواد جاویدنیا تدوین، انتشار و در دسترس عموم قرار گرفته‌است. در این رساله پژوهشگر ضمن تعریف و تحلیل مولفه‌های اصلی جرائم حوزه تجارت الکترونیکی به طبقه‌بندی این جرائم از حیث ماهیت پرداخته، همچنین به لحاظ شکلی به ابعاد مختلف جرائم مزبور توجه، و برآیند تطبیق قوانین و سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران با جامعه بین‌المللی را با مداقه در کنوانسیون‌ها و منابع موثق خارجی به رشته تحریر درآورده‌است.

- در سال ۲۰۰۰ میلادی مقاله‌ای از جانب مؤسسه تحقیقات جرائم اقتصادی کالج اوتیکا منتشر شد. این مؤسسه تحقیقاتی تا به امروز بیش از دو دهه به تجزیه و تحلیل و مبارزه با جرائم اقتصادی اشتغال داشته‌است. این مقاله ضمن تبیین انواع جرائم اقتصادی سایبری، به فرایند تحقق و سیاست جنایی نظام حاکمه ایالات متحده آمریکا نسبت به

مصادیق جرائم اقتصادی سایبری می‌پردازد. همچنین در این مقاله به تحلیل نقش تعامل و همکاری جهانی در ریشه‌یابی و مبارزه با جرائم اقتصادی سایبری توجه ویژه شده‌است.

- در سال ۱۳۹۶ کتابی تحت عنوان حقوق‌کیفری سایبری به قلم دکتر فرهاد اله‌وردی و با دیباچه استاد حسین میرمحمدصادقی تالیف شده‌است. در این کتاب به جرائم حوزه فضای‌مجازی به تفکیک موضوعات پرداخته شده‌است.

- همچنین تالیفات متعددی در قالب کتب و مقالات علمی- پژوهشی و ... تا کنون انتشار یافته‌است، آثاری به قلم اساتید گرانمایه ازجمله دکتر مونا خلیل‌زاده (حاشیه بر قانون جرائم سایبری)، دکتر محمدسعید شفیعی و محمد محسنی و محسن شفیعی دستگردی (بررسی و پیگرد جرم در فضای‌سایبری)، دکتر غلامرضا محمدنسل (حقوق جزای اختصاصی جرائم سایبری در ایران)، دکتر مهدی مقیمی (ترجمه کتاب مطالعه جامع جرائم سایبری)، دکتر مرتضی اکبری (ترجمه کتاب جرائم سایبری: راهنمایی برای کشورهای در حال توسعه)، دکتر امیر صادقی نشاط (حقوق تجارت‌الکترونیک)، دکتر بهزاد رضوی‌فرد و سیدنعمت‌اله موسوی (محدودیت‌ها و راهبردهای صلاحیت در جرائم سایبری)، دکتر امیر وطنی و حمید اسدی (سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران در جرائم سایبری با تأکید بر ویژگی‌های خاص این جرائم)، نرگس زنگنه (تاثیر افزایش آگاهی‌های عمومی در پیشگیری از بزه‌دیدگی در فضای‌سایبر (با تأکید بر جرائم اقتصادی))، سمانه خالقی (بررسی فقهی حقوقی هکرهای سایبری در حوزه پول و معاملات اقتصادی)، جلال انصاری (بررسی تطبیقی سیاست جنایی ایران و آمریکا نسبت به جرائم کلاهبرداری و سرقت سایبری (با نگاهی اجمالی بر فقه امامیه))، محمد حاجی‌مشهدی (حمایت کیفری از زیان‌دیده‌گان جرائم اقتصادی در فضای‌مجازی(سایبری)) و ... که به‌موجب پرهیز از اطاله نوشتار از ذکر جزئیات آن در این بخش صرف نظر شده است.

فصل دوم

مفاهیم، مبانی، پیشینه و درآمدی بر جرائم رایانه‌ای

مبحث اول: جرائم‌رایانه‌ای

علیرغم فقدان تعریف متقن از گزاره جرم رایانه‌ای، با تفحص در منابع و تعاریف موجود چنین استنباط می‌گردد که جرائم رایانه‌ای در اصطلاح به جرائمی گفته می‌شود که به‌واسطه ابزار رایانه‌ای در محیطی غیرفیزیکی، علیه فناوری اطلاعات[۴] با حالات شبیه‌سازی و مجازی‌سازی ارتکاب می‌یابد. امروزه بسیاری از جرائم سنتی، هم‌زمان با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات به شدت متحول شده و به جرائم رایانه‌ای تبدیل شده‌اند. پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی جرائم سایبری (۲۰۰۱، بوداپست[۵]) همواره به تقویت مکانیزم حفاظت در برابر جرائم سایبری و تروریسم اشاره دارد. در جامعه بین‌الملل برخی تعاریف در تلاش برای درنظرگرفتن اهداف و نیات هستند و جرائم رایانه‌ای را دقیق‌تر تعریف می‌کنند، اما بایدتوجه‌داشت که در ابعاد بین‌المللی و داخلی، تعریف دقیق و شفافی از جرم رایانه‌ای ارائه نشده‌است.

---

[۴] به جرائم رایانه‌ای، جرائم علیه فناوری اطلاعات نیز می‌گویند.

[۵] Budapest